

Benedikt Hensel, *Die Vertauschung des Erstgeburtssegens in der Genesis. Eine Analyse der narrativ-theologischen Grundstruktur des ersten Buches der Tora* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 423), Berlin, De Gruyter, 2011, xiv + 387 pp., €129,95.

Deze dissertatie werd verdedigd in Mainz (promotor: Thomas Hieke) maar de eerste plannen ervoor ontstonden bij de colleges van Karel Deurloo, in Amsterdam. Daar en in Utrecht studeerde Benedikt Hensel namelijk een aantal jaren, net als veel andere Duitse theologen. In Nederland, met name Amsterdam, vonden zij een alternatief voor de in hun ogen eenzijdige nadruk op de historisch-kritische benadering van de Bijbel in Duitse universiteiten. In Amsterdam lieten zij zich inspireren door mensen als Frans Breukelman en Karel Deurloo, die de Bijbel meer van binnenuit benaderden en allerlei boeiende verbindingen legden met de systematische theologie en met de actualiteit. Inmiddels is die stroom van Duitse studenten naar Nederland vrijwel opgedroogd en is ook de bakermat van de 'Amsterdamse School' verdwenen: de theologische faculteit van de Universiteit van Amsterdam is opgeheven. Het gedachtegoed leeft echter voort – niet alleen in de *Amsterdamse Cahiers* en in *Om het levende woord* maar ook in Duitsland (zie bijvoorbeeld het uitstekende artikel 'Amsterdamer Schule' van Uwe Bauer op <http://www.wiblex.de>).

Hensel slaagt erin om iets te doen wat in de heftige discussies onder Nederlandse oudtestamentici vroeger niet wilde lukken: hij geeft de 'Amsterdamse' benadering een eigen plaats in het academisch discours, waarbij het mogelijk wordt om de verschillende methoden met elkaar in gesprek te brengen. Evenals Breukelman en Deurloo kiest hij voor een strikt synchrone benadering van de tekst als basis voor een Bijbelse theologie en verbindt die benadering met moderne discussies over de redactie van de canonieke tekst en de datering daarvan. Ook de bijdrage van Jan Fokkelman aan het debat heeft hij verwerkt.

Hensel laat zien hoe het thema van de verwisseling van de zegen voor de eerstgeborene als een rode draad door het boek Genesis loopt. Dat begint bij Set die de voorkeur krijgt boven Kaïn en Abel. Het wordt voorgezet bij Sem, die in feite de derde zoon van Noach was. Zo krijgt ook Abraham de voorkeur boven Haran en Nachor, Isaak boven Ismaël en Jakob boven Ezau. Het loopt uit op het – wat de vraag naar de eerstgeborene betreft – zeer gecompliceerde verhaal van de zonen van Jakob, waarbij uiteindelijk Juda en Jozef min of meer naast elkaar blijven staan: Juda krijgt de zegen als koning, maar Jozef krijgt de zegen van de eersteling.

Binnen deze thematiek zijn enkele motieven en vertelstrategieën aan te wijzen. De verwisseling wordt gelegitimeerd door degene die het eerst geboren was te diskwalificeren en zo aan te tonen dat hij de zegen niet verdient. Dit in tegenstelling tot degene die zich als waardig bewijst – vooral door zich solidair met de familie te betonen. Binnen Genesis is dit thema nauw verbonden aan de indeling van de tekst in *toledot*, 'Dit zijn de geboorten van...'. Kenners van het werk van Breukelman zal dit bekend voorkomen, net als de nauwe verbinding tussen de 'oergeschiedenis' in Genesis 1-11 met de volgende hoofdstukken. Henkel leest, net als Breukelman, Genesis als een verhaal over Israël als eerstgeborene onder de volken. Het is de opmaat voor de latere geschiedenis.

Het grootste deel van dit boek wordt ingenomen door een nauwkeurige lezing van grote delen van Genesis. De gekozen invalshoek (de vraag naar de zegen voor de

eerstgeborene) werkt heel verhelderend. Het levert soms verrassende nieuwe gezichtspunten op en het zorgt er ook voor dat de discussie met al die andere exegeten overzichtelijk blijft. De poging om het verhaal te koppelen aan het conflict tussen Juda en Samaria (Jozef) in de Perzische en vroeg-Hellenistische tijd is speculatief, maar wel intrigerend.

Klaas Spronk, Kampen

Judit M. Blair, *De-Demonising the Old Testament: An Investigation of Azazel, Lilith, Deber, Qeteb and Reshef in the Hebrew Bible*, (Forschungen zum Alten Testament 2, Reihe 2), Tübingen: Mohr Siebeck, 2009; xvi + 266 pp., €59,-.

Deze monografie houdt de demonologie van het Oude Testament kritisch tegen het licht. Blair bekritiseert de gangbare benadering, die demonen in het Oude Testament meent te kunnen identificeren op basis van oud-oosterse parallellen en buiten-bijbelse bronnen. Die methode houdt te weinig rekening met de literaire context en de functie die de gebruikte termen hebben. Blair illustreert dit aan de hand van vijf termen die meestal worden geïnterpreteerd als aanduidingen van demonen: *azazel*, *lilith*, *deber*, *qeteb* en *reshef*. Door middel van *close reading* probeert ze te begrijpen hoe deze termen functioneren in hun literaire context. Na een kort overzicht van voorgaand onderzoek onderwerpt Blair de vijf termen aan een nadere analyse.

Wat *Azazel* betreft, concludeert ze dat Lev. 16:8 weliswaar suggereert dat dit een bovennatuurlijk wezen is dat thuishoort in de woestijn, maar dat deze tekst niet bewijst dat het een demon is – en niet een mythologische figuur. In de tekst heeft *Azazel* slechts een symbolische functie.

De term *Lilith* is alleen in Jes. 34:14 te vinden. De interpretatie dat er een demon mee wordt bedoeld, wordt niet ondersteund door de context: de in deze tekst genoemde wezens zijn vogels en andere dieren die hun verblijf houden in de woestijn en op eenzame plaatsen.

De uitdrukking *Deber* komt 48 keer voor in het Oude Testament en kan het best begrepen worden als ‘vernietiging’, mogelijk door een besmettelijke ziekte. In Ps. 91, Hos. 13 en Hab. 3, is *Deber* geen demon, maar een gepersonifieerde kracht die als *agent of Yahweh* dood en verderf brengt.

In de vier teksten waarin *Qeteb* voorkomt (Deut. 32:24; Ps. 91:6; Hos. 13:14 en Jes. 28:3) suggereert de context dat *Qeteb* een soort gepersonifieerde *destructive force* is, afkomstig van Jahweh. Er zijn geen argumenten voor een demonologische of mythologische interpretatie.

Reshef wordt in 1 Kron. 7:25, Deut. 32:24, Hab. 3:5, Ps. 78:48, 76:4, Job 5:7 en Hoogl. 8:6 gepersonifieerd gebruikt en in één adem genoemd met andere destructieve krachten. De term kan het best vertaald worden als ‘plaag’. Ook hier duiden de teksten er niet op dat een demon bedoeld zou zijn. Blair concludeert Blair dat de termen *azazel*, *lilith*, *deber*, *qeteb* en *reshef* geen aanduidingen zijn voor demonen.

De kracht van deze studie is dat Blair uitgebreid aandacht schenkt aan de literaire context waarin de termen voorkomen. De zwakte is dat zij zich heeft beperkt tot één bepaalde methode. Een *informed and competent reading* van oud-oosterse teksten is o.i. een exegese die verschillende methodische perspectieven combineert. In de